

UOT: 33, 336, 338. 43

MÜASİR DÖVRDƏ KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARININ EMALI SAHƏSİNİN İNVESTİSIYA CƏLBEDİCİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ

Zakir Qəşəm oğlu Quliyev, i.ü.f.d.,

Bakı Biznes Universiteti

Tel.: (050) 311-64-35; e-mail: zakirquliyev@inbox.ru

Xülasə

Məqalədə müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sahəsində müəssisələrin investisiya cəlbədiciyyətinin yüksəldilməsi məsələləri araşdırılmışdır. Bu istiqamətdə ölkəmizdə emal müəssisələrinin əsas xammal bazası olan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi imkanları təhlil edilmişdir. Kənd təsərrüfatına və aqrar-emal sferasına investisiya qoyuluşlarının dinamikası təhlil edilmiş və bu sahədə əsas meyillər açıqlanmışdır. Aqrar-emal sferasının investisiya cəlbədiciyyətinin yüksəldilməsinin əsas istiqamətləri göstərilmişdir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, emal sahəsi, investisiya təminatı, investisiya fəaliyyəti, investisiya cəlbədiciyyəti, aqrar-emal müəssisələrinin investisiya mexanizmi.

Giriş

Müasir dövrdə kənd təsərrüfatı məhsullarını emal edən müəssisələrin (aqrar-emal müəssisələrinin) fəaliyyətinin gücləndirilməsi və aqrar sektorda tarazlı inkişafın təmin olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir ölkənin iqtisadi və xüsusilə ərzaq təhlükəsizliyi problemlərinin həllində aqrar sektorun və onun məhsullarını emal edən sahənin mühüm rolu vardır. Dünya təcrübəsində kənd təsərrüfatının perspektivləri və bununla əlaqədar strateji hədəflər aqrar-emal müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. Həmin müəssisələrin inkişafının təmin edilməsi kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, qablaşdırılması, ehtiyatların yaradılması, ixrac fəaliyyətinin genişləndirilməsi ilə əlaqədardır. Bunun üçün şübhəsiz aqrar-emal müəssisələrinin inkişaf etdirilməsinə investisiyaların yatırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatçılardan R.A. Əsgərov, V.E. Süleymanov, T.T. Əbdülhəsənov, V.A. Qasimov, M. Güləliyev və R. Əliyev Azərbaycanda qeyri-neft sektoru sahələrinə, o cümlədən aqrar-emal sahəsinə investisiyaların cəlb mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məsələlərinə baxmışlar. R.A. Əsgərov belə hesab edir ki, xarici investisiyalar daha çox ixracyönümlü emal-sənaye sahələrinə cəlb olunmalıdır. Qeyri-neft sektoru sahələrinin investisiya mühiti yaxşılaşdırılmalı və xarici investorların bu sahələrə gəlməsi stimullaşdırılmalıdır [8, s. 32]. Bunun üçün emal sənayesi müəssisələrinə investisiyaların cəlb mexanizmləri ölkə iqtisadiyyatının inkişaf təmayülünə uyğun təkmilləşdirilməlidir.

Aqrar-əmal müəssisələrinə investisiyaların yönəldilməsi və bu tip müəssisələrdə investisiya mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi müasir dövrdə kifayət qədər aktuallığı ilə fərqlənir. Bu sahəyə investisiyaların cəlb edilməsi iqtisadiyyatın diversifikasiyasının sürətləndirilməsinə yönəlidir.

Aqrar-əmal sahəsinin xammal təminatının yaxşılaşdırılması

Aqrar-əmal müəssisələrinin potensialının yüksəldilməsi və investisiya cəlb edilməsinin təmin edilməsi üçün ölkəmizdə davamlı şəkildə kompleks tədbirlər görülmüşdür. Həmin istiqamətdə qanunvericilik bazası formalaşdırılmış və torpaq islahatları həyata keçirilmişdir. Bu islahatların reallaşdırılması aqrar islahatlar barəsində qanunvericilik aktının qəbul edilməsindən, yəni 1995-ci ildə “Aqrar islahatın əsasları haqqında” və 1996-cı ildə “Torpaq islahatları haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunlarının qəbulundan sonra mümkün olmuşdur [4; 5]. Aqrar sahədə islahatlarının keçirilməsi nəticəsində ölkəmizdə kənd təsərrüfatına yararlı torpaqdan səmərəli istifadəyə yeni imkanlar açılmışdır.

Qeyd edək ki, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların ümumi sahəsi 4769,8 min hektardır, bundan kənd təsərrüfatının fəaliyyətində -təsərrüfat dövriyyəsində 4572,9 min hektar istifadə olunur, eyni zamanda, bu torpaqların 1792,5 hektarı dövlət mülkiyyətində, 1113,5 min hektarı bələdiyyə mülkiyyətində, 1666,8 min hektarı isə xüsusi mülkiyyətdədir [6]. İslahatların gedişində ölkəmizdə 869,3 minə yaxın ailəyə torpaq payı verilmişdir. Xüsusi mülkiyyətdə olan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar ölkə üzrə bu kateqoriyadan olan torpaqlarda 35%-ə yaxın paya malikdir. Bundan əlavə aqrar-əmal müəssisələrinin xammal bazasının gücləndirilməsi məqsədi ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının həcmnin və çeşidinin artırılması istiqamətində təsirli tədbirlərin görülməsinə nail olunmuşdur. Kənd təsərrüfatı müəssisələri, fermer təsərrüfatları, aqrar sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən hüquqi və fiziki şəxslər dövlət dəstəyi mexanizmləri ilə əhatə edilib, onların əlverişli şərtlərlə kreditlərə çıxışlarına şərait yaradılıb, güzəştli şərtlərlə kənd təsərrüfatı texnikası və gübrələri verilir. Orta və iri müəssisələrin yaradılması və fəaliyyətinin təşkilinə əlverişli şərtlərlə kreditlər ayrılmış və dövlət tərəfindən aqrar sektorun inkişafına məqsədli şəkildə investisiyalar yatırılmış, əsaslı vəsait qoyuluşu ilə təminat gücləndirilmişdir [2].

Cədvəl 1. Kənd təsərrüfatı, meşə və balıqçılıqda əsas kapitala yönəldilmiş investisiyalar

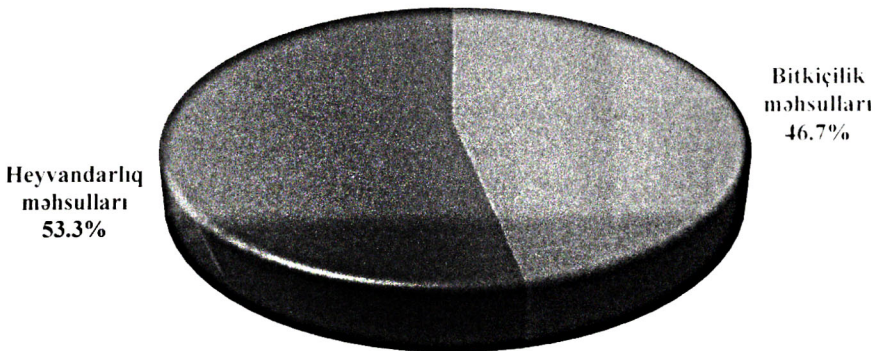
İllər	Əsas kapitala yönəldilmiş investisiya, mln. manat	Baza dövrünə nisbətən, %-lə
2010	431.0	100.0
2015	355.5	82.5
2016	325.1	75.4
2017	617.8	143.3
2018	764.4	177.4
2019	769.5	178.5

Qeyd: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Göründüyü kimi, 2010-2019-cu illərdə kənd təsərrüfatında əsas kapitalla investisiyaların məbləği 1.8 dəfə artmışdır. Eyni zamanda, son illərdə investisiya qoyuluşlarının artımında sabillik təmin edilmişdir.

Məhz bu kimi tədbirlərin nəticəsində 2010-2019-cu illər ərzində ölkəmizdə kənd təsərrüfatının ümumi məhsul istehsalı 25,1% artmışdır. Son illərdə aqrar sahəyə davamlı şəkildə investisiyaların yatırılması nəticəsində kənd təsərrüfatının iki mühüm sahəsinin – heyvandarlıq və bitkiçiliyin inkişafında yeni mərhələnin başlamasını qeyd etmək mümkündür. Ölkəmizdə 2019-cu ilin yekunu üzrə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının sahələr üzrə strukturu *Şəkil 1*-də verilmişdir.

Şəkil 1. Azərbaycanca 2019-cu ilin yekunu üzrə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının sahələr üzrə strukturu, %-lə

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Son illərdə əsas kənd təsərrüfatı məhsullarının davamlı artımı müşahidə edilir (*Cədvəl 2*).

Cədvəl 2. Azərbaycanca 2015-2019-cu illərdə əsas kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal göstəriciləri, min ton

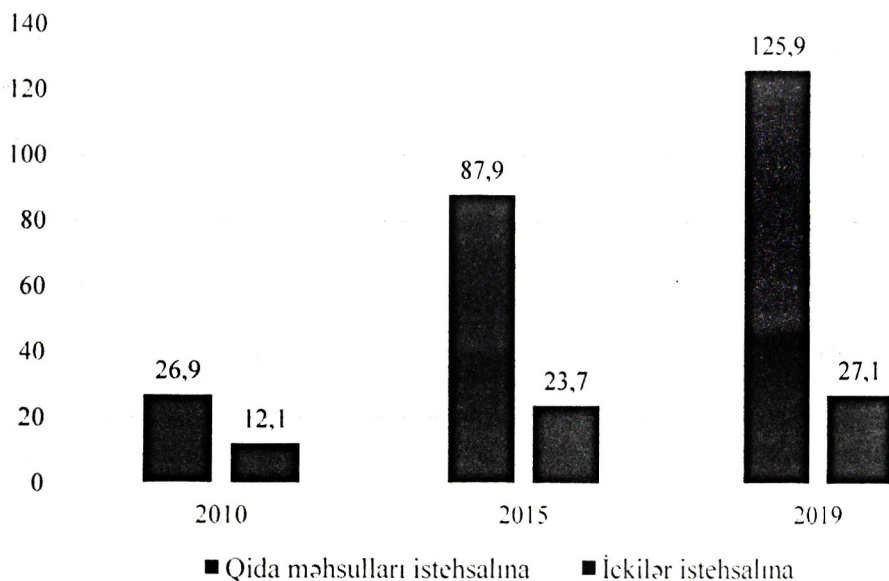
İllər	Dənlilər və dənli paxlaları	Pambıq	Tütün	Kartof	Tərəvəz	Bostan məhsulları
2015	2999.4	35.2	3.5	839.8	1275.3	484.5
2016	3065.1	89.4	3.6	902.4	1270.6	464.8
2017	2928.8	207.5	5.3	913.9	1405.6	438.1
2018	3309.2	233.6	6.3	898.9	1521.9	401.9
2019	3538.5	295.3	6.0	1004.2	1714.7	447.6

Qeyd: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Emal sahəsinə investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması

Aqrar-sənaye kompleksinə investisiya qoyuluşlarının artırılması ilk növbədə bu sahənin gəlirliliyinin təmin edilməsindən asılıdır [1]. Bundan əlavə ölkəmizdə son illərdə aqrar sahənin modernləşdirilməsi, onun rəqabət qabiliyyətli aqrar-emal sahəsində orta və iri emal müəssisələrinin yaradılmasına əlverişli şərtlərlə kreditlər ayrılmışdır. Bu sahəyə investisiya qoyuluşlarının ümumi artım meyili formalaşmışdır.

Şəkil 2. 2010-2019-cu illərdə qida məhsulları istehsalı və içkilər istehsalı sahələrinə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların dinamikası, milyon manat

Ölkənin regionlarında bir-birinin ardınca aqrar komplekslər – aqroparklar yaradılmaqdadır və yaxın illərdə bu kimi aqroparkların sayının 47-yə çatdırılması gözlənilir. Bu və ya digər qəbildən olan kompleks və sistemli tədbirlərin reallaşdırılması aqrar sahənin investisiya cəlbediciliyinin artırılmasına və ölkəmizin mühüm ərzaq növləri üzrə idxaldan asılılığının minimuma endirilməsinə imkan verəcəkdir.

Qeyd etmək ki, son illərdə qeyri-neft sektoru sahələrinin, xüsusilə aqrar-sənaye sektorun inkişafı sürətləndirilmişdir. Bu sahədə bir çox yeni modern müəssisələr yaradılmaqdadır. Lakin əsas problemlərdən biri bu tip müəssisələrə investisiya resurslarının cəlb edilməsi, başqa sözlə, ölkəmizdə aqrar sahənin və onun məhsullarını emal edən müəssisələrin də investisiya cəlbediciliyinin artırılması problemlərini həll etmək lazımdır.

Hazırda ölkəmizdə reallaşdırılan Strateji Yol xəritələri çərçivəsində aqrar-emal müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin gücləndirilməsi, onların yüksək standartlara malik, o cümlədən ixracyönlü məhsullar istehsal etmək imkanlarının artırılması üçün tədbirlər görülməkdədir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol

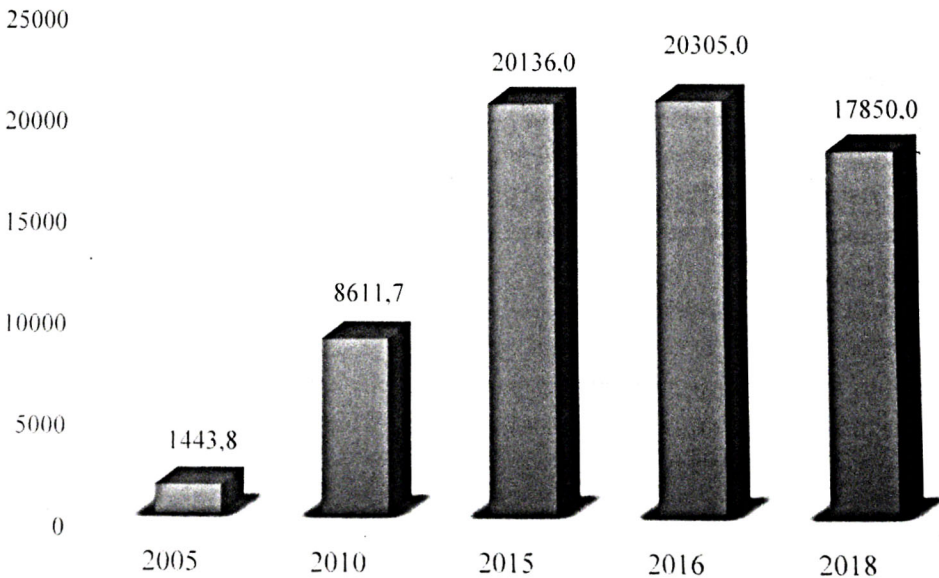
Xəritəsi”ndə qeyd edilmişdir ki, ərzaq təyinatlı emal sənayesi məhsullarının əksəriyyətinin istehsal həcmində əsaslı şəkildə artımın olması müqabilində pambıq və ipək xammalı məhsullarının, habelə qarışıq yem və tütün məhsulları istehsalı kəskin şəkildə azalmışdır [3].

Məlumdur ki, bu sahələrin inkişaf etdirilməsi üçün ölkəmizdə kifayət qədər təbii və iqtisadi resurslar, o cümlədən əmək ehtiyatları mövcuddur. Amma həmin sahələrə investisiyaların cəlbi problemlərinin həlli yollarının tapılması və bunlarla bağlı fəaliyyətin intensivləşdirilməsi aktual məsələlərdən biri kimi qalmaqdadır.

Hesab edirik ki, yaxın perspektivdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və onların emalı ilə məşğul olan müəssisələrin inteqrasiya əlaqələrinin yeni formalarının işlənilib hazırlanması və daha məhsuldar fəaliyyət mühitinin yaradılması lazım gələcəkdir. Bu proseslərdə əsas amillərdən biri kimi investisiya mexanizminin çoxfunksiyalı xüsusiyyətlərindən maksimum səmərəli istifadə edilməsi vacib məsələlərdəndir. Belə ki, aqrar-emal müəssisələrinin investisiya cəlbediciliyi hazırda o qədər də yüksək deyildir və kommersiya bankları bu sahələrə, bu tip müəssisələrə kredit resursları yatırmağa ciddi həvəs göstərmirlər. Hazırda sahənin risklilik səviyyəsi, həmçinin investisiya cəlbediciliyi problemləri yetərincə öyrənilməyib və obyektiv reallıqdan qiymətləndirilməyib.

Şəkil 3-də ölkəmizin kommersiya banklarının iqtisadiyyata yönəltdiyi kredit resurslarının həcmi verilmişdir. Göründüyü kimi 2018-ci ildə real iqtisadiyyata yönəldilən kredit resurslarının həcmi azalmışdır və bu halda enmə səviyyəsi xeyli yüksəkdir. Bu baxımdan aqrar-emal müəssisələrinə investisiyaların cəlb edilməsi mexanizmlərinin daha müasir modellərinin hazırlanması və reallaşdırılmasına zərurət yaranır.

Şəkil 3. Azərbaycan kommersiya banklarının iqtisadiyyata yönəltdiyi kredit resurslarının həcmi, milyon manat

*Qeyd: Azərbaycan Banklar Assosiasiyasının məlumatları üzrə müəllif tərəfindən hazırlanmışdır
www.aba.az*

2016-cı ildə qəbul olunmuş “Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu istiqamətdə daha fəal və əhatəli tədbirlərin görülməsinə zəmin yaratmışdır [7]. Ölkə iqtisadiyyatının strukturunun optimallaşdırılması, onun yeni keyfiyyət xarakteristikası kəsb etməsi dövlətin səmərəli investisiya siyasətindən bilavasitə asılıdır [9, s. 26]. Digər tərəfdən aqrar-emal sferasına investisiyaların tələb olunan səviyyədə yönəldilməməsi son nəticədə bu sahənin müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Buna görə də ölkəmizdə neft-qaz sektoru ilə yanaşı digər iqtisadiyyat sahələrinə, o cümlədən aqrar sahəyə, habelə aqrar-emal müəssisələrinə investisiyaların məhsuldar cəlbi mexanizmləri tətbiq edilməlidir [10; 11; 12]. Ölkənin regionları və ayrı-ayrı rayonları üzrə aparılmış monitorinqin nəticələri göstərmişdir ki, aqrar-emal müəssisələrinin fəaliyyət göstərdiyi əksər ölkə rayonlarının investisiya reytingi o qədər də yüksək deyildir [13]. Bu baxımdan milli iqtisadiyyatın, o cümlədən ayrı-ayrı iqtisadiyyat sahələrinin inkişafının təmin edilməsi üçün investisiya cəlbediciliyi tədbirləri görülməlidir.

Nəticə

Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı və onun məhsullarının emal sferasına investisiya axınının stimullaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən əvvəl aqrar sahənin inkişafı üçün iqtisadi cəhətdən daha əlverişli şərait formalaşdırılmalı və bütövlükdə kənd təsərrüfatı və onun məhsullarını emal edən sahələr investisiya resursları ilə davamlı şəkildə təmin edilməlidir. Aqrar sahədə investisiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi ilk növbədə aqrar istehsalın modernləşdirilməsinə və rekonstruksiyasına xidmət edir. Bu baxımdan dövlət tərəfindən həyata keçirilən dəstəkləmə tədbirləri innovasiyaların investisiya təminatı hesabına istehsalın intensivləşdirilməsinə istiqamətlənməlidir.

Fikrimizcə, yaxın dövrlərdə aqrar-emal sahəsinin investisiya təminatının yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi səmərəli hesab edilə bilər:

- *emal müəssisələrinin xammal və digər resurs potensiallarından çıxış etməklə uzunmüddətli dövrü əhatə edən investisiya strategiyası modeli işlənilib hazırlanması və onun tətbiqinə nail olunması;*
- *emal müəssisələrinin istehsal və ixrac potensiallarına uyğun optimal investisiya proqramlarının hazırlanması və reallaşdırılması;*
- *ölkəmizin aqrar-emal sahəsinə xarici investisiyaların geniş cəlb edilməsinin təmin olunması.*

Aqrar-emal sferasının investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər sistemində aşağıdakıları şamil etmək olar:

- *kənd təsərrüfatı və onunla qarşılıqlı əlaqəyə malik olan sahələrdə məhsulun satışı zamanı təminatlı qiymətqoyma sisteminin tətbiqi;*
- *mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının güzəştli kredit resursları ilə təmin edilməsinin gücləndirilməsi;*
- *aqrar sahənin maraqları nəzərə alınmaqla çevik vergi və amortizasiya siyasətinin həyata keçirilməsi;*
- *məqsədli dövlət maliyyələşdirilməsi proqramlarının həyata keçirilməsi;*
- *aqrar-ərzaq kompleksinin bütün sferalarında kapital qoyuluşlarının prioritet istiqamətlər üzrə stimullaşdırılması mexanizmlərinin tətbiqi.*

Ədəbiyyat

1. Aqrar sahədə Dövlət siyasətinin əsas vəzifələri. <http://www.elibrary.az/>
2. “Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 16 aprel 2014-cü il. №152.
3. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 2016-177 s.
4. “Aqrar islahatın əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı 1995.
5. “Torpaq islahatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 16 iyul 1996-cı il, № 155-İQ
6. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Bakı, 2017. 608 s.
7. “Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 14 iyun 2016-cı il.
8. Əsgərov R.A. Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşu və onun tənzimlənməsi. İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının Avtoreferatı. Gəncə, 2016. 32 s.
9. Süleymanov V.E. Dövlətin investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri. İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının Avtoreferatı. Bakı, 2009. 26 s.
10. Гюльалиев М., Алиев Р. Динамика и отраслевая структура иностранных инвестиций, направленных в экономику Азербайджана // Экономический Вестник Донбасса, №3 (41), 2015. с. 67-74
11. Абдулагасанов Т.Т. Инвестиционный климат Азербайджанской Республики, как ключевой фактор развития сельского хозяйства // Журнал Экономика АПК, №12, 2014. с. 97-102.
12. Гасымов В.А. Роль государственного регулирования инвестиционной деятельности в аграрном секторе Азербайджана // Международный технико-экономический журнал, Издательство: Учебно-методический центр “Триада” (Москва), №1, 2009. с.-16-19.
13. Rayonların investisiya reytingi. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. Bakı, 19 aprel 2017-ci il. 8 s. <http://ecoreform.az>
14. Əliyev Ş.T. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Sumqayıt Dövlət Universiteti, 2018. 384 s.

Ph.D., Z.G. Guliyev
Baku Business University

Problems of improving investment mechanisms of agrarian-processing enterprises in modern times

Abstract

The article discusses the issues of increasing the investment attractiveness of enterprises in the field of agricultural products processing in modern conditions. In this regard, the possibilities of expanding the production of agricultural products, which are the main raw material base of the processing enterprises of our country, were analyzed. The dynamics of investments in agriculture and processing of agricultural products is analyzed and the corresponding estimates are given. The main directions of increasing the investment attractiveness of the agro-processing sector are shown.

Keywords: *processing of agricultural products, investment support, investment activities, investment attractiveness, investment mechanism of agricultural processing enterprises.*

Д.ф.э.н., З.Г. Кулиев
Бакинский Университет Бизнеса

Проблемы совершенствования инвестиционных механизмов аграрно-обрабатывающих предприятий в современную эпоху

Резюме

В статье рассматриваются вопросы повышения инвестиционной привлекательности предприятий в сфере переработки сельскохозяйственной продукции в современных условиях. В связи с этим были проанализированы возможности расширения производства сельскохозяйственной продукции, являющейся основной сырьевой базой перерабатывающих предприятий нашей страны. Проанализирована динамика инвестиций в сельское хозяйство и переработку сельхозпродукции и даны соответствующие оценки. Показаны основные направления повышения инвестиционной привлекательности агроперерабатывающего сектора.

Ключевые слова: *переработка сельхозпродукции, инвестиционное обеспечение, инвестиционная деятельность, инвестиционная привлекательность, инвестиционный механизм аграрно-перерабатывающих предприятий.*